

MANŽELSTVO VERZUS PARTNERSTVO VÝZVY A PERSPEKTÍVY

Pavol Tománek

Abstrakt: V predkladanej štúdií sa zaoberáme problematikou manželstva a legalizovaných partnerských spolunažívaní. Práca ponúka súčasný pohľad na fenomén legalizovaného homosexuálneho partnerstva, reflektuje pohľady vybraných svetových náboženstiev na fenomén manželstva. Príspevok poukazuje na aktuálne výzvy a perspektívy, relevantne argumentuje isté skutočnosti a podáva návrhy a odporúčania pre prax.

Kľúčové slová: manželstvo, registrované partnerstvo, náboženstvo, adopcia, rodina, výchova

MARRIAGE VERSUS PARTNERSHIP CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Abstract: The present study deals with the issue of marriage and legalized partner cohabitation. The paper offers a contemporary view on the phenomenon of legalized homosexual partnership and reflects the views of selected world religions on the phenomenon of marriage. The paper also points out current challenges and perspectives, relevantly argues certain facts and makes suggestions and recommendations for practice.

Key words: marriage, registered partnership, religion, adoption, family, parenting

Akceleráciu doby čoraz viac pociťujeme bytostnejšie. Rúcajú sa vzťahy, atomizujú rodiny. Sme svedkami nových typov rodinného spolužitia, akými sú *single*, *mingle*, *patchwork* rodiny, homosexuálne rodiny a pod. Čoraz viac mladých heterosexuálnych párov nevstupuje do manželstva, pretože manželstvo považujú za zbytočné formality s vyhlásením, že „nepotrebujú papier na to, že sa majú radi!“. Na druhej strane, akoby v opozícii, sa však demonštrujú mladé homosexuálne páry, ktoré sa dožadujú legalizácie ich vzťahu až do úrovne manželstva, resp. registrovaného partnerstva. Čiže, môžeme reflektovať, že tradičné chápanie vzniku rodiny (máme na mysli práve heterosexuálne manželstvo) už „papier na legalizáciu svojho

vzťahu“ nepotrebuje, pričom novovznikajúce formy manželského (ako aj rodinného spolužitia) „tento papier“ vyžadujú. Pýtame sa preto, prečo isté skupiny tento „papier“ už nepotrebujú, a naopak, prečo iní tento „papier“ vyžadujú? Príspevok bližšie reflektuje fenomén manželstva, pričom ho dáva do protipólu práve s novovznikajúcimi trendmi rodinného spolunažívania. Demonštrujeme pohľad aj niektorých náboženstiev na fenomén manželstva.

1 Manželstvo vs. legalizované partnerstvo

Inštitút manželstva je zastúpený takmer vo všetkých krajinách na celom svete, či už vo forme civilného, alebo cirkevného uzatvorenia manželského zväzku, alebo formami, ktoré sú často vzdialené nielen našej kultúre a mentalite ľudí, ale aj svojim náboženským svetonázorom, napr. ako to možno badať v primitívnych afrických polygamických kmeňoch. Lat. *Matrimonium* sa prekladá ako manželstvo. Uvedený termín sa skladá z dvoch slov: „*mater*“ (matka) a „*munia*“, resp. „*munus*“ (úloha, poslanie). Manželstvo si plní trojaký aspekt:

- **právny aspekt** – je zmluvou medzi mužom a ženou;
- **prirodzený aspekt** – manželia, ktorí vytvárajú spoločenstvo, sú zameraní predovšetkým na dobro samotného manželstva (dobro manželov, plodenie a výchova detí);
- **sociálny aspekt** – toto spoločenstvo je postavené na prirodzenosti človeka.

Manželstvo je v slovenskom rodinnom práve zakotvené ako trvalé spoločenstvo muža a ženy, jeho hlavným účelom je založenie rodiny a výchova detí. Toto spoločenstvo, založené na právnom vzťahu, je postavené na zásadách dobrovoľnosti a rovnoprávnosti. V slovenskom právnom systéme poznáme teda dva druhy uzatvárania manželského zväzku, a to cirkevnou alebo civilnou formou (známou tiež ako civilný sobáš)¹.

Manželstvo je zväzkom jedného muža a jednej ženy, ktorý bol uzavretý spôsobom ustanoveným alebo uznaným Slovenskou republikou. Takýmto spôsobom nie je možné uzavrieť iný zväzok. Osobitnú ochranu, ktorú zákon priznáva manželstvu, nie je možné priznať inému zväzku, než je manželstvo. O manželstve hovorí aj Chamurapiho zákonník², ktorý obsahuje 282 zákonov:

¹ Postup pred uzavretím manželstva upravuje zákon č. 154/1994 Z. z. NR SR o matrikách, jeho druhá časť – § 27–30.

² Chamurapi bol kráľom v starobabylonskej ríši v rokoch 1782–1750 pred Kr. Kódex predpisov vznikol okolo roku 1760 pred Kr. Stĺp so zákonmi bol objavený v roku 1901v Súze (dnešný Irán) a v súčasnosti je uložený v Paríži v múzeu Louvre. Vo vrchnej časti je vyobrazený kráľ

- V zákone 144 sa uvádza: „Ak si muž vezme ženu za manželku a ona mu dá svoju slúžku a ona mu porodí deti, ale muž si chce zobrať za manželku inú ženu, nemôže. Nemôže mať druhú manželku.“
- Nasledujúci zákon 145 uvádza: „Ak si muž vezme ženu za manželku a tá mu neporodí deti, môže si zobrať za manželku inú ženu, ktorú privedie do svojho domu, ale táto nebude rovná jeho prvej žene.“

Manželstvo sa často vymedzuje ako inštitúcia, ktorá zabezpečuje niektoré úlohy či funkcie v spoločnosti. Takto chápané manželstvo upravuje vzťahy medzi dvoma ľuďmi, a to predovšetkým majetkové a právne. V projekcii majetkovo-právnych vzťahov³ však vystupuje otázka, a to tá, že aj súčasný trend propagácie legalizovaných partnerstiev rieši majetkovo-právne vzťahy, pričom neriešia otázku plodenia a výchovy detí (čo môžeme považovať za možnosť zrovnoprávnenia s klasickou rodinou), ale často ide len o majetkovo-právne vzťahy, čiže zameranie sa skôr na majetok a nie rodinu. Uzavrieť manželstvo pred občianskou autoritou môžu slobodní snúbenci, ovdovení, rozvedení (v uzatváraní manželstva pred cirkevnou autoritou je tento bod neprípustný), ako aj maloletí (od 16–18 rokov) po predložení právoplatného rozhodnutia súdu o povolení uzavrieť manželstvo⁴.

Legalizované partnerstvo nie je moderným trendom 21. storočia. O legalizovaných partnerstvách sa začalo hovoriť už na prelome 19. a 20. storočia, pričom fenomén homosexuality sa výrazným spôsobom prezentoval na prelome 17. a 18. storočia. Legalizované partnerstvo je právnou formou uplatnenie zväzku dvoch ľudí rovnakého pohlavia uzatvoriť vzájomný vzťah ako alternatívu k manželskému zväzku. V krajinách, kde nie sú legalizované partnerstvá rovnakého pohlavia (pretože legalizovaným partnerstvom môžu byť právne aj muž so ženou), sa uzatvárajú len manželské zväzky pred štátnou alebo cirkevnou autoritou. Manželský zväzok je v takýchto krajinách aj legislatívne ukotvený, čo neplatí o legalizovaných partnerstvách. Z právneho hľadiska vyplývajú manželom práva a povinnosti, ktoré si musia plniť nielen voči sebe, deťom, ale aj voči štátu. Právne hľadisko v krajinách,

Chammurapi ako stojí pred božstvom Šamaš, od ktorého prijíma zákony. Tento zákonník nie je jediný a ani prvý. Už skôr jestvoval zákonník Ur-Nammu, kráľa mesta Ur (2050 pred Kr.) alebo zákonník sumerského mesta Ešunna (1930 pred Kr.).

³ V manželských zväzkoch sa uzatvára aj podielové alebo bezpodielové vlastníctvo manželov. Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov upravujú § 143–151 zákona č. 40/1964 (občiansky zákonník).

⁴ Snúbenci musia predložiť rodný list a občiansky preukaz, prípadne úmrtný list, vojenskú knižku, právoplatné súdne rozhodnutie o rozvode, doklad o spôsobilosti uzavrieť manželstvo, doklad o pobyte, doklad o osobnom stave, podľa toho, či ide o slobodných, rozvedených, ovdovených snúbencov, alebo o cudzincov (v takomto prípade je potrebné predložiť aj overené a preložené kópie vyššie spomínaných tlačív, ako aj doklad o zaplatení správneho poplatku v SR).

kde legalizované partnerstvo nie je, buď absentuje, alebo je do väčšej miery atomizované, resp. z partnerských zväzkov nevyplývajú žiadne povinnosti, čiže ak sa dvojica rozíde, neplynú pre ňu žiadne právne sankcie⁵. Problematika legalizácie homosexuálnych partnerstiev (do pozície zrovnoprávnenia s klasickou podobou manželstva) je citlivou témou. Nevynímajúc skutočnosť, že tradičné heterosexuálne vzťahy odmietajú vstupovať a uzatvárať manželstvo s tvrdením, že nepotrebujú „papier“ ako dôkaz svojej lásky, pričom homosexuálne vzťahy, resp. páry tento „papier“ požadujú. Je to paradoxné a núti to k zamysleniu, čo je vzácné a čo je doslova až odmietavé práve na tomto kuse „papierá“?

Tradičné predstavy o manželstve ako legalizovanom zväzku muža a ženy s cieľom splodenia a výchovy detí v Európe pomaly nahrádza liberálnejší prístup (Registrované, 2006). Zákon o registrovanom partnerstve platí už v osemnástich európskych krajinách a umožňuje partnerom rovnakého pohlavia uzatvárať zväzky podobné manželstvu. Zákon upravuje vznik a koniec partnerského zväzku. Takýto zväzok sa uzatvára pred matričným úradom. Partnerom zaručuje nárok na informácie o zdravotnom stave a právo dediť. Zakotvuje aj vzájomnú vyživovaciu povinnosť a umožňuje spoločnú výchovu detí, nie však adopciu (Registrované, 2006). Tradičné manželstvo chráni rôznymi spôsobmi v Európe napr. ústavy Poľska, Litvy, Lotyšska, Írska alebo viacerých štátov Spojených štátov amerických (Aljaška, Havajské ostrovy, Nebraska, Nevada, Texas – schválené vlastné ústavné dodatky chrániace definíciu manželstva; Alabama, Arizona, Arkansas, Colorado, Delaware, Florida, Georgia, Illinois, Michigan, Minnesota, Pennsylvania, Texas, Virginia a ďalšie – schválená ochrana manželstva zákonom alebo v referende; výnimku tvorí štát Masseuretts, v ktorom je legalizované homosexuálne manželstvo, podobne ako v Kanade a v Juhoafrickej republike).

Na Slovensku, ako aj v ostatných krajinách EÚ, sa uzatvárajú manželstvá pred štátnou a cirkevnou autoritou (podľa konfesii, ktoré daný štát uznáva na svojom území, napr. rímskokatolícke, gréckokatolícke, pravoslávne, islamské

⁵ Podľa zákona č. 461/2003 o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov manžel, manželka a nezaopatrené dieťa poškodeného, ktorý zomrel v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania, majú nárok na jednorazové odškodnenie. Životný partner nemá nárok na vdovský alebo vdovecký dôchodok, ošetrovné, ktoré sa poskytuje poistencovi, ktorý opatruje chorého manžela, chorú manželku, chorého rodiča alebo chorého rodiča manžela či manželky. Zákon nepozná vzájomnú vyživovaciu povinnosť životných partnerov a inštitút bezpodielového spoluvlastníctva sa vzťahuje iba na manželov. Nie je možné ani znížiť si základ dane o nezdaniteľné časti základu dane, ako je to v prípade manžela alebo manželky. Je len niekoľko príkladov životných situácií, ktoré súčasná právna úprava nereguluje. Osoby rovnakého pohlavia, ktoré žijú v spoločnej domácnosti, sú takýmto spôsobom znevýhodnené oproti manželom, napriek skutočnosti, že rovnako platia odvody a dane.

Tabuľka 1

Legislatíva tradičného manželstva v niektorých krajinách sveta

Možnosti v krajinách	Krajiny, resp. štáty
Krajiny, v ktorých je manželstvo chránené ústavou danej republiky, resp. štátu	napr. Poľsko, Litva, Lotyšsko, Írsko a niektoré štáty USA
Krajiny, v ktorých sú schválené vlastné ústavné dodatky chrániace definíciu manželstva	napr. štáty v USA: Aliaška, Havajské ostrovy, Nebraska, Nevada, Texas
Krajiny, v ktorých je schválená ochrana manželstva zákonom alebo v referende	napr. Alabama, Arizona, Arkansas, Colorado, Delaware, Florida, Georgia, Illinois, Michigan, Minnesota, Pennsylvania, Texas, Virginia ^a
Krajiny, v ktorých nie je žiadna ochrana manželstva	napr. Slovensko

^a Výnimku tvorí štát Massachusetts, v ktorom je legalizované homosexuálne manželstvo.

Prameň: Tománek a Tománková (2012, s. 308)

náboženstvo a iné). V otázke legalizovaných partnerstiev však môžeme badať aj výraznejšie medzištátne rozdiely (z právneho hľadiska).

Právna úprava životných partnerstiev dvoch osôb rovnakého pohlavia sa v EÚ a v zahraničí realizuje v troch formách:

- **faktické spolužitie** – vzájomné práva a povinnosti partnerov vznikajú uplynutím stanovenej doby spolužitia, spravidla bez ohľadu na pohlavie partnerov⁶;
- **registrované partnerstvá** – osobitný právny inštitút, ktorý predstavuje štátom uznané spolužitie partnerov rovnakého pohlavia alebo bez ohľadu na pohlavie, z ktorého vyplývajú podobné alebo rovnaké práva ako v prípade manželstva;
- **manželstvá** – manželstvá homosexuálnych párov sú rovnocenné manželstvám heterosexuálnych partnerov vrátane možnosti výchovy detí.

Prvou krajinou, v ktorej boli legalizované homosexuálne manželstvá, bolo Holandsko (2001)⁷, za ním nasledovalo Belgicko (2003)⁸, Španielsko (2005) a doposiaľ posledným štátom, ktorý schválil legalizované homosexuálne

⁶ Faktické spolužitie dvoch osôb rovnakého pohlavia bolo v Holandsku uznané už v roku 1979.

⁷ Návrh zákona presadila vláda vtedajšieho premiéra Wima Koka, predsedu ľavicovej Strany práce. Proti sa postavili iba kresťanskí demokrati v roku 2000 a potom aj v roku 2001.

⁸ Zákon prešiel bez podpory kresťanských demokratov, podobne ako tomu bolo v Španielsku.

manželstvá, bolo Francúzsko (2013)⁹. Vo Veľkej Británii síce schválili homosexuálne manželstvá (2005), avšak v porovnaní s predchádzajúcimi štátmi sa vo Veľkej Británii oficiálne neuznávajú. S otázkou legalizovania homosexuálnych manželstiev často súvisí aj adopcia detí pre tieto homosexuálne manželské páry. Belgicko, Holandsko, Španielsko, ale aj Veľká Británia túto myšlienku schválili. V Dánsku, Nórsku, Nemecku a Francúzsku sa homosexuálnym manželom umožňuje adoptovať si dieťa svojho životného partnera.

Z prieskumu, ktoré robilo Centrum pre výskum verejnej mienky (Registrované, 2006) v októbri 2005 a z údajov výskumných agentúr GEORG a Focus sa zistilo, že Slováci sú k homosexuálom (vrátane homosexuálnych partnerstiev a manželstiev) menej tolerantní než ľudia v Čechách. Prieskumu tvorilo 1075 ľudí. Zistilo sa, že iba 24 % Slovákov by súhlasilo, aby homosexuálne páry mali právo na uzavretie manželstva. Prieskum odhalil aj skutočnosť, že na rovnakú otázku odpovedalo kladne (v percentuálnom vyjadrení) aj 21 % Poliakov, 25 % Maďarov a až 42 % Čechov.

Manželstvo a rodina nepoužívajú osobitný spoločenský status a vyššiu ochranu spoločnosti kvôli individuálnemu naplneniu cieľov jednotlivých členov manželstva, ale predovšetkým kvôli jedinečnému a spoločnosti prospešnému prínosu, ktorý manželstvo a na ňom založená rodina prinášajú spoločnosti ako celku. Preto sa domnievame, že štát by mal preferovať taký zväzok, ktorý je v jeho „životnom záujme“, t. j. manželský zväzok, ktorý zabezpečuje potenciál pre vznik rodiny, pretože bezdetné manželstvá nebudú v životnom záujme tejto spoločnosti. Hlavným poslaním manželstva je založenie rodiny a výchova detí. Prirodzené postavenie a pôsobenie rodiny a manželstva vyplýva zo základných potrieb ľudskej bytosti. Status osobitnej ochrany (porov. Návrh ústavného zákona o ochrane manželstva, 2008; II. časť – Poslanie a postavenie rodiny a manželstva) zase vyplýva z dôvodov všeobecne prospešných prínosov rodiny a manželstva pre spoločnosť. K vedomiu každého človeka, ktorý vstúpil do manželského zväzku preto bezprostredne patrí aj dimenzia rodičovstva.

Registrované partnerstvá (heterosexuálne a homosexuálne) a ich propagácia priamo ohrozujú inštitúciu manželstva a v neposlednom rade aj inštitúciu rodiny. Heterosexuálne partnerské spolunažívanie, inými slovami často označované aj ako konkubinát, či kohabitácia, si plní funkciu vzájomného obohatenia sa partnerov, no ostatné základné funkcie (ako reprodukčná a výchovná) často zostávajú nepovšimnuté, pretože veľa súčasných heterosexuálnych partnerstiev je natoľko pracovne a spoločensky vyťažovaných, že si nechcú priberať ďalšiu starosť, a to plodenie a výchovu detí. Homosexuálne

⁹ Z mimoeurópskych krajín je legalizované homosexuálne manželstvo napr. v Kanade, Juhoafrickej republike, či dokonca v niektorých štátoch USA, ako je to v Masechusetts.

Tabuľka 2

Homosexuálne partnerstvá, resp. manželstvá v Európe

Možnosti homosexuálnych partnerstiev, resp. manželstiev nielen v EÚ	Krajiny uplatnenia týchto možností
Krajiny, v ktorých nie je homosexualita trestaná, ani sa v nich neumožňuje registrované partnerstvo a niet ani antidiskriminačnej legislatívy	Cyprus, Estónsko, Grécko, Írsko, Lotyšsko, Malta, Poľsko a Rakúsko, Turecko
Krajiny, v ktorých nejestvuje možnosť uzavrieť registrované partnerstvo, ale zákony zakazujú diskrimináciu homosexuálov v prístupe k službám či prijímaní do zamestnania	Litva, Slovenská republika, Slovinsko, Taliansko, Bulharsko a Rumunsko, Švajčiarsko
Krajiny, v ktorých homosexuáli majú možnosť uzavrieť registrované partnerstvá	Česká republika ^a , Fínsko, Francúzsko, Luxembursko, Maďarsko, Nemecko, Portugalsko a Švédsko, Chorvátsko, Nórsko
Krajiny, v ktorých môžu homosexuáli uzatvárať manželstvá, čo im dáva viac práv, okrem možnosti adoptovať si aj deti	Belgicko
Krajiny, ktoré pripúšťajú možnosť uzatvárať homosexuálom nielen manželstvá, ale i adopciu	Holandsko, Španielsko, Veľká Británia
Krajiny, v ktorých je uzákonená možnosť adopcie pre homosexuálne páry	Dánsko, Švédsko

^a Parlament v roku 2006 prelomil veto prezidenta ČR Václava Klauša a opätovne prijal zákon o registrovanom partnerstve. Český zákon však neumožňuje napríklad spoločné zdanenie, teda znížiť si dane, ak je jeden z partnerov bez práce. V prípade, že je partner cudzinec, nemá šancu rýchlejšie získať trvalý pobyt či občianstvo, ako je to v prípade manželstva. Zákon však umožňuje partnerom dediť hneď v prvej línii, ako aj odmietnuť výpoveď na súde, ktorá by mohla partnerovi uškodiť, alebo zastupovať ho v konaniach na úradoch.

Prameň: Tománek a Tománková (2012, s. 309–310)

partnerské spolunažívanie si neplní ani základnú reprodukčnú funkciu. Homosexuálni partneri sa môžu stať „rodičmi“ len *formou adopcie* (ak máme na mysli vzťah muž – muž), alebo *formou priamej línie* (napr. keď si žena alebo

muž z prvého heterosexuálneho vzťahu privedie do homosexuálneho vzťahu vlastné dieťa, ktoré im bolo zverené do opateru).

Homosexualita sa tak stáva častým medzistupňom k založeniu homosexuálnych registrovaných partnerstiev. Inštitút manželstva sa týmito procesmi často bagatelizuje. Pritom manželstvo bolo vždy chápané ako predpoklad základnej bunky spoločnosti – rodiny (*základná* znamená, že sa dokáže deliť, teda odovzdávať život; *bunka*, že v sebe má život; *spoločnosti*, teda fakt, že bez budúcej populácie svet nebude). Rodina je prvým socializačným prostredím, kde dieťa dostáva prvé modely správania. Je miestom, kde sa po prvý raz buduje jeho osobnosť. Prioritný vplyv na budovanie detskej osobnosti majú vždy matka a otec.

2 Manželstvo vo vybraných náboženstvách

Fenomén manželstva, ako aj primát rodiny, ich ochrana a podpora, sú súčasťou všetkých hlavných náboženských a humanistických systémov a kultúr. Ochrana autority, dôstojnosti a spoločenského statusu manželstva a rodiny patrí preto nielen k základným hodnotám ústavného zriadenia Slovenskej republiky, ale tiež k hodnotám civilizačným a ľudským (porov. Návrh ústavného zákona o ochrane manželstva, 2008; Všeobecná časť – ústavná a zákonná ochrana rodiny). V tejto kapitole predkladáme stručný prehľad chápania manželstva (inštitucionálne) v niektorých svetových náboženstvách. Podotýkame, že fenomén manželstva je demonštrovaný takmer vo všetkých náboženstvách rovnakým spôsobom, t. j. manželstvo sa chápe ako zväzok medzi mužom a ženou, vždy sa vykonáva sviatostne, prípadne „obradne“, s účelom vzájomnej lásky, plodenia a vychovávania detí a v neposlednom rade aj tvorby a zachovania spoločenského statusu (v širšom i užšom zmysle, napr. rodina).

2.1 Rímskokatolícke, gréckokatolícke a pravoslávne náboženstvo

Podľa CIC (Kódex, 2001; kán. 1055, § 1) sa manželstvo definuje ako sviatosť, ktorú Kristus Pán povýšil medzi pokrstenými na hodnotu sviatosti. Jeho existencia trvá do zániku – smrti jedného z manželov. Manželia si vysluhujú túto sviatosť sami, navzájom a voči sebe majú rovnaké práva a povinnosti, to znamená, že žena nie je pre muža otrokyňou ani majetkom a takisto muž nie je pre ženu „len majetkom.“ Manželskou zmluvou si dvaja snúbenci prisahajú nielen doživotnú lásku (Kódex, 2001; kán. 1134), opateru, podporu a zotrvanie v dobrom i zlom, ale aj plodenie detí (čím sa napĺňa biologická a časom aj výchovná funkcia manželstva) (Kódex, 2001; kán. 1055, § 1). Cirkevné manželstvo sa uzatvára pred cirkevným zástupcom (Kódex, 2001; kán. 1108, § 1)

a pred dvoma svedkami. Cirkevné manželstvo môžu uzatvárať len psychicky zrelé osoby. Vysluhuje sa v kostole, prípadne na inom mieste (ak to dovolil biskup, na požiadanie manželov a na žiadosť miestneho kňaza). Rozvod nie je povolený. Môže sa však uplatniť možnosť anulácie, čiže vyhlásenia manželstva, že vôbec nevzniklo v tom prípade, ak boli splnené náležité podmienky k vyhláseniu anulácie manželstva. Kresťanskí manželia, ktorých manželstvo prechádza krízou (ako aj rôznymi sociálno-patologickými javmi), môžu od svojho biskupa žiadať tzv. odluku od lôžka a stola, to znamená, že ich biskup nerozvedie, ale na istý čas nebudú manželia užívať spoločnú domácnosť. Počas tohto obdobia nemôžu mať manželia nových partnerov, pretože zostávajú stále manželmi. V gréckokatolíckom náboženstve reflektujeme podobné prvky v uzatváraní manželstva. Rozdiel možno badať len v liturgii. V pravoslávnom náboženstve sa často prelínajú prvky rímskokatolíckej a gréckokatolíckej formy slávenia sviatosti manželstva.

2.2 *Evanjelické náboženstvo*

Máme na mysli predovšetkým evanjelické náboženstvo ausburgského vyznania. Manželstvo v chápaní evanjelického náboženstva má len niektoré podobné prvky s katolíckou formou, ale oveľa viac odlišností. V protestantských cirkvách manželstvo nie je považované za sviatosť (Manželstvo, 2012), lebo nemá znaky sviatosti, čiže Kristov rozkaz a zaslúbenie duchovnej spásynosnej milosti. Nie je sviatosťou aj preto, lebo do manželstva vstupujú aj nekresťania. Manželstvo patrí k stvoriteľským a nie k vykupiteľským poriadkom (ECAV – Dokumenty, 2012). Evanjelické manželstvo s členom iného náboženského vierovyznania je možné uzavrieť len so súhlasom biskupa. Bez súhlasu biskupa je také manželstvo (uzavreté v evanjelickom kostole) síce platné, ale nedovolené uzavreté, čiže schopné rozvodu. Miešané manželstvá musia byť uzatvárané kánonickým spôsobom (t. j. v katolíckom kostole), inak sú nedovolené uzavreté. Z cirkevného hľadiska je možný rozvod, ak boli uzavreté v evanjelickom kostole alebo len na matričnom úrade.

2.3 *Židovské náboženstvo*

Manželstvo je považované za posvätné spojenie medzi mužom a ženou, ktorým sa naplňa jeden z hlavných príkazov Tóry: „Plodte a množte sa.“ Židovské manželstvo (ako každé manželstvo) spočíva na vzájomnej dôvere a dohode. Túto myšlienku vyjadruje po tisícročia svadobná zmluva nazvaná aramejsky „ketuba“, ktorá stanovuje práva a záväzky manželov. Manželská zmluva je často písaná ozdobným písmom a manželia si ju nechávajú zarámovať ako obraz do domácnosti. Manžel sa podpisom svadobnej zmluvy zaväzuje, že

sa ku svojej žene bude správať s úctou a že ju nenechá bez prostriedkov. Ketuba rovnako stanovuje hmotné zabezpečenie ženy pre prípad úmrtia manžela alebo rozvodu. Svadba sa nemusí konať v synagóge. Podmienkou je svadobný baldachýn, známy ako „Chuppa“, upevnený na štyroch tyčiach, čo symbolizuje budúci domov novomanželov. Nesobáša sa vo sviatočné, alebo smútočné dni Izraela. V kresťanských krajinách je nepísaným zvykom sobášiť sa v sobotu. V judaizme je to väčšinou utorok, ktorý bol podľa Boha stanovený ako „dobrá deň.“ Významný prvok si plní tzv. rabínske požehnanie. Po rabínskych požehnaníach sa nevesta a ženích napijú vína z jedného pohára, ženích navlečie neveste prsteň na ukazovák pravej ruky a vyslovuje formulku podľa Talmudu: „Buď mi zasvätená týmto prsteňom podľa zákona Mojžiša a Izraela.“ Druhú časť sobáša tvorí verejné prečítanie svadobnej zmluvy, ktorú ženích¹⁰. Po týždni, počas ktorého sa budúci mladomanželia nestretávali, navštívi ženích spoločne so svojim otcom a otcom svojej vyvolenej svoju budúcu manželku v jej dome. Táto fáza sa nazýva „Bedeken“. Budúca nevesta čaká sediac v kresle obklopená rodinou a priateľmi, aby jej ženích závojom zakryl tvár a verejne ju znovu potvrdil ako svoju budúcu nevestu.

Verejná časť svadobného obradu sa odohráva pod baldachýnom, známym ako „Chuppa“, ktorý symbolizuje nový domov, ktorý pár manželstvom zakladá. Chuppu obyčajne na miesto obradu prinesú svadobčania. Prvý pod Chuppu prichádza ženích so svojim otcom a čaká na nevestu. Doprevádzaná spevom Piesne Šalamúnovej prichádza pod svadobný baldachýn nevesta s rodičmi. Nevesta sedemkrát obide ženícha (niekde ju nasledujú aj matky budúcich manželov), aby ho tým ochránila pred zlými duchmi a tiež aby sa symbolicky pripútala k svojmu manželovi a začala tak nový kruh života. Potom rabín s kalichom vína v ruke prednesie vďakyvzdanie nasledované požehnaním snúbencov, po ktorom sa každý z nich z kalicha napije. Pár si vymení prstene a ženích prednesie formulku v hebrejčine „Harej at mekudešet li be-tabaqat zu ke-dat Moše ve Jisra'el“, ktorá sa prekladá ako „Týmto prsteňom si ťa zasväčujem podľa Zákona Mojžišovho a celého Izraela“. Nasleduje verejné čítanie predtým podpísanej manželskej zmluvy osobou, ktorú si snúbenci k tomu vybrali. Nasleduje sedem požehnaní prednášaných

¹⁰ Novomanželia spolu vypijú druhý pohár vína. Na záver ženích rozbije pohár, na čo prítomní zvolajú: „Veľa šťastia!“ Rozbitie pohára symbolizuje zničenie jeruzalemského chrámu. Dodržiavanie tradícií a rôznych sviatkov je akousi typickou vlastnosťou ortodoxných Židov. Treba však podotknúť, že nie všetci Židia ich striktnie dodržiavajú. Reformovaní Židia pripúšťajú aj použitie iného jazyka ako hebrejčiny pri bohoslužbe, napr. nemecký jazyk v Nemecku a tiež rozdiely v stravovaní, či uctievaní sviatku sabat a podobne. Pri oboznamovaní Žiakov so židovskými sviatkami by sme sa nemali zamerať len na odlišnosti napríklad v porovnaní s kresťanstvom, ale na to, čo majú obe náboženstvá spoločné. V súčasnosti poznáme nemalo prípadov, keď sa sobášia Židia s veriacimi iného vierovyznania (porov. Peleyová, 2003).

nad ďalším kalichom vína. Prednáša ich buď rabín, alebo ľudia, ktorých si ženích a nevesta vybrali. Sedem požehnaní je prejavom vďaky za stvorenie viniča, zeme, človeka a prvého manželského páru, za zázrak nového života, za to, že sa ženích s nevestou našli a za ich spoločné šťastie. Po poslednom požehnaní dostane pár kalich s vínom zabalený v plátne a po jeho spoločnom vypití ho ženích rozšliape na podlahe a prítomní zvolajú „Mazel tov!“ (Nech vám hviezdy prinesú šťastie). Nakoniec ženích s nevestou odchádzajú do súkromnej miestnosti, kde sú chvíľu osamote a môžu si odpočinúť alebo sa môžu občerstviť a vrátiť sa na svadobnú hostinu, ktorá medzitým začala (Židovský, 2012).

2.4 *Islamské náboženstvo*

Islamské manželstvo nie je „sviatosť“, ale je to jednoduchá právna zmluva, v ktorej si môže každý z účastníkov slobodne stanoviť svoje podmienky (Islamské, 2012). Manželstvo v islamskom ponímaní je dohodou dvoch osôb opačného pohlavia, že budú žiť spoločne a budú sa navzájom rešpektovať a prejavovať si lásku a náklonnosť, príp. aj mať spoločné deti. Z tohto dôvodu sa islam snaží odstrániť akékoľvek prekážky, ktoré by mohli tento vzťah v budúcnosti destabilizovať. Upravuje napríklad majetkové pomery medzi manželmi, ktoré sú často kľúčové pri vzniku nedorozumení alebo sporov. Dáva aj rodičom právo vyjadriť svoj názor k osobe ženicha alebo nevesty, pretože práve tí môžu byť niekedy príčinou, ktorá spôsobí až rozbitie manželstva a pod. (Islamské, 2012). Pri uzavretí svadby dáva ženích neveste určené veno ako dar a prejav náklonnosti. Manželka si ponecháva svoje vlastné priezvisko a nepreberá manželovo. Rozvod nie je u moslimov častý, i keď ho islam pripúšťa ako poslednú možnosť, keď všetko ostatné zlyhá. Podľa islamského práva nemá nik právo donútiť slobodné moslimské dievča k sobášu proti vlastnej vôli (Islamské, 2012).

2.5 *Hinduizmus*

Manželstvo sa v hinduizme chápe tiež ako spojenie muža a ženy (obradom). Prívrženci tohto náboženstva sú rozdeľovaní do tzv. „kást“ (kasty). Ide o skupiny ľudí podľa významnosti. Tieto kasty¹¹ sú uzavreté. Medzi stúpenkami hinduizmu je nepísané pravidlo o tom, že nikto si nemôže zobrať (sobáš)

¹¹ Ústava (India) z r. 1950 – na základe nej sú všetkým občanom priznané rovnaké práva. V roku 1956 bol prijatý zákon k odstráneniu diskriminácie podľa kastevej príslušnosti. Nie všetci ho ale rešpektujú.

niekoho z inej kasty¹², dokonca s ním nemôže ani jesť. Hinduisti to neberú ako istú diskrimináciu, pretože to považujú za ich osud. Nemajú žiadne predmanželské sedenia typu, ktorý je známy v katolíckych náboženstvách. Vo väčšine prípadov si ku sobášnemu obradu pozývajú hinduistického mnícha. Vylučuje sa pokrvenstvo a vzťahy, ktoré by viedli k incestu. Všetky najdôležitejšie obrady, vrátane svadby, sa konajú skôr doma, v domácom prostredí, ako na verejnosti. Preto vo väčšine domov majú izbu alebo kútik, kde je domáca svätyňa. V svätyni je socha alebo symbol boha, pred ktorým manželia meditujú, zapalujú sa aromatické tyčinky a uzatvára sa aj samotné manželstvo. Novomanželia väčšinou žijú v gigantických rodinách, kde majú všetko spoločné.

2.6 Konfucionizmus

Manželstvo sa uzatvára medzi jedným mužom a jednou ženou z rôznych rodín, pričom snúbenci nemusia byť z rovnakej spoločenskej vrstvy. Podobne ako v hinduizme, aj v konfucionizme sa uzatvára manželstvo v rodine, na mieste určenom na uctievanie predkov. Štát to rešpektuje. Výnimočnosť spočíva v tom, že manželka sa stáva v rodine nevestou, až keď pri zvláštnej ceremónii – za prítomnosti manželových rodičov – prinesie obeť predkom rodiny manžela. Týmto obradom sa považuje manželstvo za uzavreté¹³. Postavenie role ženy je v rodine konfucionistickej rodiny málo rešpektované, resp. nerovné. Manželka musí poslúchať svojho manžela. Keď manžel zomrie, majetok dedia jeho synovia. Manželka vykonáva často všetky domáce práce, zriedka vychádza na verejnosť. Rozvod – ako zánik manželstva – môže byť len z vôle muža a viny ženy. Dôvodom môže byť neposlušnosť voči man-

¹² Tento starobylý kastový systém, ktorý drží každého na jeho mieste v spoločnosti, je v skutočnosti i rasový a „obsahuje odlišné rasové typy“, od toho, ktorý je známy ako árijský (so svetlou pleťou), až po preddrávidské kmene (s tmavšou pleťou). Varna, čiže kasta znamená „farbu“. Prvé tri kasty boli Árijci, najsvetlejší ľudia, štvrtá kasta zahŕňujúca domorodcov s tmavou pleťou, bola neárijská. Hoci kastový systém je vládou už veľa rokov považovaný za nezákonný, pretrváva dodnes.

¹³ Postavenie nevesty je výhodnejšie ako postavenie manželky. Ak manželka nezíska status nevesty, po smrti nemôže byť pochovaná s ostatnou rodinou. Ak vznikne konflikt medzi manželkou a hlavou rodiny, je potrestaná smrťou, ak zavinila jeho smrť, ak ho zranila, manželka dostane 1 rok väzenia. Fyzické násilie zo strany manžela je miernejšie, zabitie ženy – smrť, len ak nejde o nešťastnú náhodu, je v prospech manžela, ktorý je v tomto prípade nevinný. Zvláštnosťou je tzv. postavenie konkubíny – bezprávne postavenie. Ak muž uzavrie počas trvania manželstva vzťah s ďalšou ženou, ide o úkon neplatný, ktorý sa trestá. Konkubína nie je prijímaná do rodiny, nemôže získať status nevesty, nepokladá sa za príbuznú a jediný príbuzenský vzťah má k vlastným deťom. Nezúčastňuje sa uctievania predkov, nemôže byť zaradená do rodiny ani po svojej smrti, musí počúvať oficiálnu manželku. Jedinú výhodu, resp. istotu má z finančného a existenčného zabezpečenia svojich detí (porov. Hinduizmus, 2012).

želovým rodičom, neplodnosť, nevyliciteľná choroba, krádež, odvrávanie, žiarlivosť a iné.

3 Aktuálne skutočnosti riešenej problematiky – výzvy, perspektívy a odporúčania do praxe

V nasledujúcej kapitole sa budeme nielen zamýšľať nad istými javmi, ktoré prináša opozícia manželstvo a partnerstvo, ale budeme sa snažiť zargumentovať niektoré skutočnosti a podať relevantné fakty:

- Štáty, v ktorých doposiaľ nie sú legalizované heterosexuálne/homosexuálne partnerstvá, často čelia výsmechu zo zaostalosti a istého tradicionalizmu a konzervatizmu. Ako však konštatuje Pastor (2012, s. 268) vo svojom výskume: „Nie však všetko moderné je zároveň aj dobrým a etickým.“
- Podľa švajčiarskych a nemeckých výskumov (2010–2011), v ktorých bolo zapojených 20 000 homosexuálov, je až 68 % homosexuálov bisexuálmi (Oaks, 2012), lenže podľa R. Uzla, českého sexuológa, bisexualita neexistuje, ide len o istý druh zvláštneho správania. Natíska sa však otázka, čo homosexualita potom v skutočnosti je a aké stanovisko k nej zaujať?
- Nie rodina, ale manželstvo je v kríze. Mladí ľudia sa neženia, nevstupujú, resp. neuzatvárajú manželstvo, čoho výsledkom sú často single, mingle, patchwork, či homosexuálne rodiny (Tománek, 2012a, s. 44–63).
- Keď A, tak potom aj B: Krajiny, kde je legalizované homosexuálne partnerstvo (napr. v Holandsku je to už viac ako 12 rokov), momentálne riešia otázku, čo s deťmi, ktoré boli vychovávané homosexuálnymi partnermi. Až 57 % detí z homosexuálnych rodín má psychické a sociálne problémy. Prečo? Nemajú podobné problémy aj deti, ktoré pochádzajú z heterosexuálnych vzťahov? Odpoveď je áno, lenže vo veľkom nepomere. Ako uvádza Pastor vo svojom výskume (2012, s. 268), ide o 74 % detí pochádzajúcich z homosexuálnych rodín a 26 % detí pochádzajúcich z heterosexuálnych rodín. Prečo? V heterosexuálnych vzťahoch prichádza ku väčšej kríze, ktorá často vedie k rozvodu medzi 5–7 rokom spoločného manželského života, lenže v homosexuálnych vzťahoch je to medzi 1,5–3,5 rokom spoločného života (Pastor, 2012, s. 262–268). To znamená, že v homosexuálnych vzťahoch prichádza k obmene 2 až 3-krát skoršie ako v heterosexuálnych vzťahoch. Nevynímajúc skutočnosť samotnej výchovy detí (biologickým alebo adoptívnym spôsobom), ktoré týmito častými rozchodmi svojich „rodičov“ strácajú stabilitu akéhokoľ-

vek vzťahu (Woodhouse, Kapur, Lipshutz, 2013). Ide napr. o Holandsko, Austráliu, Veľkú Britániu (Oaks, 2012).

- Každá minoritná skupina, ktorá prichádza „na trh“ (napr. nové náboženstvo, sekta, alternatíva k manželstvu), musí predložiť niečo, čím je pre spoločnosť prospešná. Čo prináša heterosexuálne/homosexuálne partnerstvo?
- Otázka konkubinátu (kohabitácie) – concubine znamená spoločníčka, prostitútka. Ide o starší názov pre heterosexuálne spolužitie partnerov. Od tohto slova pochádza výraz konkubinát. Pastor (2012, s. 265–268) cituje nemecké výskumy z roku 2008, v ktorých uvádza, že manželstvá, ktoré vznikli po predošlom spoločnom nažívaní, sa do 10 rokov po uzatvorení manželstva rozvádajú.

Súčasná rodina je ohrozovaná viacerými vonkajšími i vnútornými činiteľmi, ktorými sú (Kovačič, 2002, s. 48; tiež Frýdková, 2010):

- spoločenské vplyvy, trendy, postoje a zámery;
- podnikateľské a trhové prostredie;
- nedostatočné opatrenia zo strany spoločnosti;
- modernizácia a liberalizácia spoločnosti;
- zníženie priaznivého vplyvu náboženstva a religiozity;
- dehonestovanie kultúry;
- deštrukcia rodinných vzťahov;
- nestabilita manželstiev;
- nepripravenosť k založeniu rodiny;
- konzumný spôsob života;
- iné.

I vďaka týmto aspektom sa často stretávame s názormi, že súčasná rodina a s ňou súvisiaca rodinná výchova sú v kríze (Koldeová, 2013). Ale pravda je kdesi oveľa skôr, pri manželstve. Dnešní ľudia vyhľadávajú iné alternatívy manželského spolunažívania (napr. konkubinát, homosexuálne zväzky a pod.), ktoré už vo svojej podstate nemôžu naplniť podstatu manželstva a v neposlednom rade aj rodiny, a to plodenie detí (Tománek, 2012b). Každý deň svet ponúka informácie o rozpade etických noriem spoločnosti, o rozpade manželstiev, rodín, brutalite (Fešková, 2007), násilí (Kuruc, 2006). Spoločnosť postupne stráca kontrolu nad svojimi citmi, upadá do osamelosti a akejsi citovej otupenosti a bezohľadnosti nielen rodinných, ale často aj pracovných vzťahov. Rodina sa stáva prioritným záujmom trhu, je vystavená

virtuálnemu svetu, ktorého predstaviteľom je virtuálny hrdina, nebojácny, „agresívny, ale aj nevyrovnaný a citovo labilný“ (Gálik, 2003, s. 16).

Základné body možných rodinných (a s nimi často súvisiacich aj školských) problémov spočívajú predovšetkým v:

- prezentácii liberálnych zväzkov bez riadne uzavretého a platného manželstva (partnerstvá – druh a družka; homosexuálne partnerstvá; trend chcem dieťa – nechcem muža a iné);
- dehonestácii ľudskej sexuality formou prezentácie na billboardoch (napr. predaj stavebného materiálu, okuliarov, hudobných nástrojov, šatstva, topánok na pozadí s polonahou alebo nahou ženou, či mužom);
- napr. aj v tolerovaní zvierat ako členov rodiny (uprednostňovanie zvierat pred ľuďmi, krmivo, úcta, opatera, oblečenie, prechádzky v parkoch);
- bulvárnych správach;
- sociálnych sieťach (Facebook, Skype, Icq, Pokec, ...);
- v základnom nepochopení rozdielnosti pojmov rodová rovnosť a rovnosť pohlaví;
- a pod.

Podstata týchto problémov často spočíva:

- V nedostatku lásky medzi manželmi, v nestabilite rodín. Deti majú stále väčšie problémy vnímať a prijímať lásku od svojich rodičov, pretože nevidia a nepociťujú lásku medzi rodičmi navzájom, resp. v rodinách, ktoré sa atomizujú.
- V nedostatku času rodičov (Ferrero, 2007, s. 64) pre trpezlivé a sústavné hodnotné venovanie sa svojim deťom a „rozumné presvedčanie“. Dospelí nemajú čas na to, aby deťom vstúpili množstvo vecí, hodnôt a vysvetlili postup jednotlivých činností a príčiny toho, čo sa deje.
- V situácii širokej náboženskej ľahostajnosti v celej spoločnosti, praktického ateizmu, či dokonca náboženského pluralizmu.

Odporúčania do praxe:

Z predchádzajúcich kapitol môžeme navrhnúť nasledovné body preventívneho systému v rámci rodín či rodinnej výchovy:

- do učebných osnov zahrnúť väčší priestor pre rodinnú a mediálnu výchovu, aby sa žiaci dozvedeli o správnom správaní sa k rodičom a iným ľuďom, ako aj o správnom používaní médií a selektovaní informácií z nich;

- zintenzívniť spoluprácu rodičov a pedagógov (Pisoňová, 2012);
- správne využívanie voľného času: obmedziť počítač len na školské povinnosti, viac športovať, hrať na hudobný nástroj, kresliť, či venovať sa výtvarnému a dramatickému umeniu;
- zintenzívniť predmanželskú prípravu: výchova k manželstvu a rodičovstvu (prednášky, prezentácie, diskusie), ako aj výchovu k zodpovednej sexualite; sexualita má dôležité miesto aj v mediálnej výchove; postoj k sexualite nemožno prehliadať, zanedbávať a ani ignorovať, resp. zastaviť navždy, je totiž súčasťou celej osobnosti človeka;
- klásť dôraz na rodinu, manželstvo, plodenie a výchovu detí v rámci učebných osnov náboženskej, etickej či občianskej výchovy;
- klásť dôraz na prevenciu na školách (pozyvať aj zahraničných hostí, ktorí sú kompetentní vyjadriť sa k danej problematike);
- dávať podnety proti nevhodným programom: napr. na Arbitrážnu komisiu Rady pre reklamu (www.rpr.sk);
- prezentovať pozitívne hodnotové vzory (nie celebrity a pod.).

Záver

Náš príspevok zostáva i napriek týmto informáciám otvorenou a riešenou dilemou. Chceme zdôrazniť, že napriek snahe o čo najobjektívnejšie reflektovanie skutočností o fenoméne manželstva a registrovaného partnerstva ponecháva náš príspevok stále priestor pre ďalšie novonadobudnuté informácie z týchto oblastí aj vďaka výraznej prezentácii multikultúrnosti a multireligiozity v našom prostredí. Príspevok prezentuje doterajšie výsledky a získané informácie o manželstve a registrovanom partnerstve, ktoré majú pomôcť k lepšiemu reflektovaniu týchto „foriem“ spoločného života. Manželský vzťah sa nemôže stotožňovať s homosexuálnym alebo aj heterosexuálnym, i keď legalizovaným partnerstvom. K manželstvu neexistuje žiadna alternatíva, žiadna napodobenina, pretože manželstvo bolo v dejinách ľudstva vždy definované ako rovnocenný vzťah muža a ženy.

Zoznam použitej literatúry

ECAV dokumenty [online]. c2012, poslední revize neuvedena [cit. 2012-03-16]. WWW: <http://www.ecav.sk/archiv/dokumenty/zakony.zip> (pozn. redakce – v době edičních úprav byl odkaz nefunkční)

FERRERO, B. 2007. *Vychovávaj jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-294-2.

- FEŠKOVÁ, Š. 2007. *Žiaci s poruchami správania v ZŠ*. In VAŠÁTKOVÁ, J., POLÁŠEK, R. (eds). *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů*. Olomouc: Votobia, s. 151–155. ISBN 978-80-7220-306-2.
- FRÝDKOVÁ, E. 2010. *Rodičia ako edukační partneri školy*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010. 174 s. ISBN 978-80-8105-200-2.
- GÁLIK, S. 2003. *Kultúra, globalizácia a médiá*. In *Médiá na prahu 3. tisícročia*. Trnava: UCM, 2003. 190 s. ISBN 80-8903-434-9.
- Islamské náboženstvo* [online]. c2012, poslední revize neuvedena [cit. 2012-03-16]. WWW: <http://biankahasan.blog.sme.sk/c/125136/LISI-SA-ISLAMSKÉ-MANŽELSTVO-OD-KRESTANSKEHO.html> (pozn. redakce – v době edičních úprav byl odkaz nefunkční)
- Kódex kánonického práva: vyhlásený autoritou pápeža Jána Pavla II.* Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2001. 893 s. ISBN 80-7162-227-3.
- KOLDEOVÁ, L. 2013. *Odmeny a tresty vo výchovnom procese*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 106 s. ISBN 978-80-2233339-9.
- KOVAČIČ, V. 2002. *Model funkčnej rodiny a formovanie osobnosti podľa princípov SVD a SJ*. Vrútky: ProKonzult. 216 s. ISBN 80-8875-409-7.
- KURUC, M. 2006. *Pohľad do vnútra agresívneho správania*. In *Sociálnopedagogické štúdie*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 97–100. ISBN 80-223-2248-2.
- Manželstvo v evanjelickej cirkvi a. v.* [online]. c2012, poslední revize neuvedena [cit. 2012-03-16]. WWW: <http://www.ecav.sk/info/ecav/manzelstvo.htm> (pozn. redakce – v době edičních úprav byl odkaz nefunkční)
- Návrh ústavného zákona o ochrane manželstva* [online]. c2008, poslední revize 16. 1. 2009 [cit. 2013-08-25]. WWW: <http://www.nrsr.sk/web/dynamic/Download.aspx?DocID=327094>
- OAKS, E. D. H. 2012. *Protect the Children* [online]. c2012, poslední revize neuvedena [cit. 2013-06-04]. WWW: <http://www.lds.org/general-conference/2012/10/protect-the-children>
- PASTOR, K. 2012. *Demografické faktory stability manželstva*. In *Rodina v treťom tisícročí – Familiaris consortio – nádej pre súčasnú rodinu: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Inštitút Jána Pavla II. v Bratislave, s. 262–268. ISBN 978-80-971162-8-6.
- PELEYOVÁ, M. *Námety na využitie dejín a kultúry Židov pre výchovu žiakov k tolerancii*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove. 30 s. WWW: <http://www.infovek.sk/predmety/nos/prirucky/prirucka02.pdf>
- PISOŇOVÁ, M. 2012. *Osobnostný rozvoj riaditeľa školy: východiská a determinanty*. Bratislava: Iura Edition, 2012. 126 s. ISBN 978-80-8078-470-6.
- Registrované partnerstvo už aj v Čechách* [online]. c2006, poslední revize 27. 1. 2006 [cit. 2012-03-16]. WWW: <http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/clanok/registrovane-partnerstvo-uz-aj-v-cechach>

- The Negative Effects of Same Sex Marriages* [online]. c2008, poslední revize 9. 7. 2013 [cit. 2013-06-04]. WWW: <http://christocentric.com/main/?p=992>
- TOMÁNEK, P. 2012a. Nové podoby rodiny. *Lifelong learning*, roč. 2, č. 3, s. 44–63. ISSN 1804-526X.
- TOMÁNEK, P. 2012b. *Teoretické východiská rodinnej výchovy*. Brno: Tribun. 165 s. ISBN 978-80-263-0233-9.
- TOMÁNEK, P., TOMÁNKOVÁ, M. 2012. *Manželstvo, rodina a legalizované partnerstvá v EÚ*. In *Rodina v tretom tisícročí – Familiaris consortio – nádej pre súčasnú rodinu*, Bratislava: Inštitút Jána Pavla II. v Bratislave, s. 294–313. ISBN 978-80-971162-8-6.
- WOODHOUSE, B. B., KAPUR, T. E., LIPSHUTZ, J. S. 2013. *Adoptive couple vs. Baby Girl* [online]. c2013, poslední revize 26. 2. 2013 [cit. 2013-06-04]. WWW: http://www.law.ufl.edu/_pdf/academics/centers-clinics/centers/12-399-tsac-ChildAdvocacyOrganizations.pdf
- Zákon č. 154/1994 Z. z. NR SR o matrikách, druhá časť – paragrafy 27–30.
- Zákon č. 40/1964. *Občiansky zákonník*. Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov, § 143–151.
- Židovský svadobný obrad [online]. c2012, poslední revize neuvedena [cit. 2012-03-16]. WWW: <http://www.svadba.sk/article-zidovsky-svadobny-obrad.html>
- ŽILÍNEK, M. 1997. *Ĕthos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: Iris. 232 s. ISBN 80-88778-60-3.

Autor

PaedDr. Mgr. Pavol Tománek, PhD., Pedagogická fakula Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra pedagogiky a sociálnej pedagogiky, Moskovská 3, 813 34 Bratislava, Slovensko, e-mail: tomanek@fedu.uniba.sk